

Η ποίηση ως τόπος ελεύθερης συνύπαρξης: Μια σωματική, μη-αξιολογική παιδαγωγική προσέγγιση σε παιδιά τριών χωρών (Μέθοδος ΙΘΑΚΗ)

Άννα-Ανίλα Πάνη

*Ιδρύτρια και Διευθύνων Σύμβουλος του Leirion Alternative Library
leirioneducation@gmail.com*

Περίληψη

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει τη Μέθοδο ΙΘΑΚΗ, ένα παιδαγωγικό πλαίσιο ελεύθερης συνύπαρξης και ποιητικής έκφρασης, εστιάζοντας στην κεντρική της θέση: η ποίηση δεν είναι ο σκοπός, είναι το μέσο για μια ανθρώπινη συνάντηση. Σε ένα σχολικό περιβάλλον οργανωμένο γύρω από την απόδοση, την ταχύτητα και τη διαρκή αξιολόγηση, η μέθοδος επιχειρεί να αποκαταστήσει τρεις προϋποθέσεις ουσιαστικής μάθησης: τον χώρο για ελεύθερη έκφραση, τον χρόνο για στοχασμό και την απουσία κρίσης. Θεμελιωμένη στη σωματική μαιευτική, στην προσωποκεντρική παιδαγωγική (Rogers) και στη φιλοσοφία της συνάντησης (Buber), και με κοινό τόπο συνάντησης την «Ιθάκη» του Καβάφη, εφαρμόστηκε από τον Σεπτέμβριο έως τον Νοέμβριο του 2021 σε 270 παιδιά και εφήβους ηλικίας 5 έως 15 ετών, σε δέκα σχολικές μονάδες της Ελλάδας, της Γαλλίας και της Γερμανίας. Μέσα από τη συστηματική παιδαγωγική παρατήρηση των διαλόγων και των ποιητικών κειμένων, χωρίς μέτρηση ή βαθμολόγηση, αναδείχθηκαν με συνέπεια στοιχεία αυτογνωσίας, ενεργητικής ακρόασης, ενσυναίσθησης, δημοκρατικού διαλόγου και διαπολιτισμικής συνύπαρξης. Η εργασία υποστηρίζει ότι, όταν προσφερθεί ένας χώρος ελευθερίας και αποδοχής, το παιδί δεν χρειάζεται να διδαχθεί την έκφραση: την ασκεί ήδη.

Λέξεις-κλειδιά: Μέθοδος ΙΘΑΚΗ, Σωματικός Διάλογος, Ελεύθερη Συνύπαρξη, Παιδική Ποίηση, Μη-Αξιολογική Μάθηση, Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.

1. Εισαγωγή

Το σύγχρονο σχολείο, οργανωμένο γύρω από αναλυτικά προγράμματα, μετρήσιμους στόχους και διαρκή αξιολόγηση, λειτουργεί ολοένα και περισσότερο με όρους απόδοσης και χρόνου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τρεις προϋποθέσεις που η παιδαγωγική αναγνωρίζει ως κρίσιμες για την ουσιαστική μάθηση τείνουν να συμπιέζονται: ο χώρος για ελεύθερη έκφραση, ο χρόνος για στοχασμό και η απουσία διαρκούς βαθμολογικής κρίσης. Η έκφραση περιορίζεται όταν ο λόγος του παιδιού υπηρετεί μόνο τη «σωστή απάντηση»: ο χρόνος σκέψης συρρικνώνεται υπό την πίεση της ύλης· και η μάθηση εγκλωβίζεται σε ένα καθεστώς συνεχούς αξιολόγησης που αποθαρρύνει το ρίσκο, το λάθος και τη δημιουργική διερεύνηση.

Η Μέθοδος ΙΘΑΚΗ δε σχεδιάστηκε σε γραφείο ούτε προέκυψε από την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης θεωρίας. Γεννήθηκε μέσα σε έναν κύκλο παιδιών, κατά τη διάρκεια εργαστηρίων ρητορικής που είχαν ως κοινό τόπο την «Ιθάκη» του Καβάφη. Στις ασκήσεις αυθόρμητου λόγου γύρω από το ποίημα, παρατηρήθηκε ότι, κάθε φορά που ένα παιδί μιλούσε ελεύθερα, χωρίς την πίεση της σωστής απάντησης, ο λόγος του γινόταν απρόσμενα ποιητικός και οδηγούσε σε βαθύτερα μονοπάτια διαλόγου από όσα είχαν προβλεφθεί. Αναδυόταν κάτι που δεν ανήκε στο πρόγραμμα, αλλά στο ίδιο το παιδί. Από αυτή την παρατήρηση, και όχι από μια προϋπάρχουσα μέθοδο, γεννήθηκε η ΙΘΑΚΗ.

Η ποίηση, και ειδικότερα η «Ιθάκη», λειτουργεί ως κοινός τόπος συνάντησης όχι τυχαία: σχεδόν απουσιάζει από την εκπαίδευση αυτών των ηλικιών και, καθώς δε διδάσκεται, δεν εξηγείται και δεν αξιολογείται, αφήνει στα παιδιά τον χώρο να ορίσουν τα ίδια τι είναι. Το ποίημα δεν αξιοποιείται ως λογοτεχνικό κείμενο προς ανάλυση, αλλά ως αφορμή για διάλογο

γύρω από το ταξίδι, την αναζήτηση και τη συνύπαρξη, έναν τόπο όπου κάθε παιδί συναντά τη δική του Ιθάκη. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει τη Μέθοδο ΙΘΑΚΗ ως παιδαγωγικό πλαίσιο ελεύθερης συνύπαρξης, να αναδείξει την κεντρική της θέση, ότι η ποίηση δεν είναι ο σκοπός αλλά το μέσο για μια ανθρώπινη συνάντηση, και να τη φωτίσει μέσα από την εφαρμογή της, το 2021, σε 270 παιδιά τριών χωρών.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

Η Μέθοδος ΙΘΑΚΗ δε γεννήθηκε ως εφαρμογή μιας συγκεκριμένης παιδαγωγικής θεωρίας· προέκυψε μέσα από την πράξη και τη συνάντηση με τα παιδιά. Ωστόσο, η φιλοσοφία και οι πρακτικές της συνομιλούν οργανικά με σημαντικές παραδόσεις της παιδαγωγικής και της φιλοσοφίας, οι οποίες μπορούν να οργανωθούν γύρω από τρεις άξονες: τον διάλογο που γεννά τη σκέψη, τον χώρο που φιλοξενεί τη συνάντηση και τον χρόνο μέσα στον οποίο ωριμάζει το προσωπικό νόημα.

Ο πρώτος άξονας είναι ο διάλογος. Στον πυρήνα της μεθόδου βρίσκεται η σωκρατική μαιευτική: ο/η εμπυχωτής/τρια δε μεταδίδει γνώση αλλά, μέσα από ερωτήσεις, βοηθά το παιδί να ανασύρει σκέψεις και νοήματα που ήδη υπάρχουν μέσα του (Πλάτων, Θεαίτητος). Η ίδια αντίληψη εκφράζεται στην παιδαγωγική της απελευθέρωσης του Freire (1970), ο οποίος αντιπαρέθεσε στο «τραπεζικό» μοντέλο, όπου ο/η μαθητής/τρια δέχεται παθητικά έτοιμη γνώση, μια εκπαίδευση βασισμένη στον διάλογο και την αμοιβαία ανακάλυψη. Ο Vygotsky (1978) προσθέτει ότι η σκέψη αναπτύσσεται πρώτα μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και μόνο κατόπιν εσωτερικεύεται· έτσι, στη ΙΘΑΚΗ ο κύκλος και η συλλογική ακρόαση δεν αποτελούν διάκοσμο αλλά τον ίδιο τον τόπο συν-διαμορφώνεται το νόημα.

Ο δεύτερος άξονας είναι ο χώρος αποδοχής και συνάντησης. Η προσωποκεντρική παιδαγωγική του Rogers (1969) υποστηρίζει ότι η ουσιαστική μάθηση συμβαίνει σε περιβάλλον άνευ όρων αποδοχής, ενσυναίσθησης και αυθεντικότητας, χωρίς σωστές και λανθασμένες απαντήσεις και χωρίς αξιολόγηση της προσωπικής έκφρασης. Η μέθοδος υιοθετεί ακριβώς αυτή τη στάση: το παιδί γίνεται δεκτό ως ολόκληρη ανθρώπινη παρουσία και όχι ως αντικείμενο μέτρησης. Μέσα σε αυτόν τον χώρο, η φιλοσοφία της συνάντησης του Buber (1970) δίνει το νόημα του σκοπού: η αυθεντική σχέση «Εγώ–Εσύ» αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση της ανθρώπινης ολοκλήρωσης. Η ποίηση, έτσι, δεν είναι αυτοσκοπός· είναι η αφορμή ώστε να συμβεί η συνάντηση.

Ο τρίτος άξονας είναι ο χρόνος και το βιωμένο νόημα. Κατά τον Dewey (1938), η μάθηση δεν είναι μετάδοση πληροφορίας αλλά κύκλος εμπειρίας και στοχασμού: μαθαίνουμε επεξεργαζόμενοι ό,τι ζούμε. Η φαινομενολογία του Merleau-Ponty (1962) και η ερμηνευτική του Gadamer (1989) προσθέτουν ότι το νόημα ενός κειμένου δεν είναι μία «σωστή» αντικειμενική σημασία προς ανακάλυψη, αλλά κάτι που γεννιέται από τη συνάντηση του κάθε ανθρώπου με το κείμενο, από τον δικό του ορίζοντα εμπειριών. Πάνω σε αυτή την αρχή στηρίζεται μια από τις κεντρικές παραδοχές της μεθόδου: κάθε παιδί συναντά μια διαφορετική Ιθάκη, και όλες αυτές οι συναντήσεις είναι εξίσου αληθινές.

Τέλος, η μέθοδος αντλεί βαθιά από την ελληνική πνευματική και ποιητική παράδοση: τη σωκρατική αναζήτηση, την έννοια της φιλοξενίας, τον κύκλο ως χώρο διαλόγου και την ποίηση του Καβάφη. Η πρωτοτυπία της ΙΘΑΚΗΣ δεν έγκειται στην επινόηση μιας νέας θεωρίας, αλλά στη δημιουργική σύνθεση αυτών των παραδόσεων γύρω από έναν κοινό άξονα: την πεποίθηση ότι κάθε παιδί διαθέτει ήδη μέσα του έναν μοναδικό κόσμο, ο οποίος αποκαλύπτεται όταν βρεθεί σε έναν χώρο ελευθερίας, αποδοχής και δημιουργικής έκφρασης.

3. Η μέθοδος: φιλοσοφία, αρχές και ο ρόλος του εμπυχωτή

Η Μέθοδος ΙΘΑΚΗ είναι μια παιδαγωγική διαδικασία φιλοξενίας, διαλόγου και δημιουργικής έκφρασης. Το παιδί δεν αντιμετωπίζεται ως μαθητής/τρια που πρέπει να μάθει κάτι, αλλά ως άνθρωπος που διαθέτει ήδη εμπειρίες, σκέψεις, ερωτήματα και φαντασία. Πάνω σε αυτή την παραδοχή, στηρίζονται οι τρεις θεμελιώδεις αξίες της: η αποδοχή, ο σεβασμός και η ελευθερία της έκφρασης. Η ποίηση δεν αποτελεί τον τελικό σκοπό αλλά το μέσο· σκοπός παραμένει η συνάντηση, του παιδιού με τον εαυτό του και με τους άλλους.

Ο προσδιορισμός της μεθόδου γίνεται σαφέστερος μέσα από αυτό που ρητά δεν είναι. Η ΙΘΑΚΗ δεν είναι μάθημα λογοτεχνίας ούτε εργαστήριο δημιουργικής γραφής με τεχνικές και κανόνες· δεν είναι διαγωνισμός ποίησης· δεν είναι θεραπεία ή ψυχολογική παρέμβαση. Δεν επιδιώκει να δημιουργήσει ποιητές, δεν αναζητά σωστές απαντήσεις, δε βαθμολογεί, δε συγκρίνει και δεν ερμηνεύει τα παιδιά. Αντ' αυτού, δημιουργεί έναν χώρο όπου κάθε παιδί μπορεί να συναντήσει τη δική του φωνή μέσα από τον διάλογο, την ακρόαση και την ποιητική έκφραση.

Η ποιότητα αυτού του χώρου εξαρτάται πρωτίστως από την ποιότητα της παρουσίας του/της εμπυχωτή/τριας. Ο/Η εμπυχωτής/τρια δεν καλείται να είναι ειδικός, αλλά άνθρωπος· δεν καλείται να διδάξει, αλλά να φιλοξενήσει. Εισέρχεται στον χώρο ως οικοδεσπότης, όπως κάποιος ανοίγει το σπίτι του για αγαπημένους/ες επισκέπτες/τριες, και προσφέρει όχι υλικά αλλά ανθρώπινα: αποδοχή, καθαρό βλέμμα, την αίσθηση ασφάλειας που γεννιέται όταν κανείς νιώθει ότι ακούγεται και ότι η παρουσία του έχει αξία. Οφείλει να ακούει περισσότερο απ' όσο μιλά, να αντέχει τη σιωπή, να μην ερμηνεύει τα ποιήματα, να μη διορθώνει την προσωπική έκφραση και να μην επιβάλλει τη δική του κοσμοθεωρία.

Δύο αρχές οριοθετούν αυτή τη στάση και προστατεύουν το παιδί. Η πρώτη είναι το δικαίωμα της σιωπής: κανένα παιδί δεν υποχρεώνεται να μιλήσει ή να απαντήσει, και η σιωπή αντιμετωπίζεται ως ισότιμη μορφή συμμετοχής. Η δεύτερη είναι το δικαίωμα της μη-αποκάλυψης: το παιδί δεν οφείλει να εξηγήσει το ποίημά του ούτε να δικαιολογήσει τις λέξεις του· κάθε προσωπική αποκάλυψη αντιμετωπίζεται ως δώρο και όχι ως υποχρέωση. Έτσι, η ευθύνη του/της εμπυχωτή/τριας δεν αφορά το τι θα ανακαλύψει το παιδί, αλλά το αν θα νιώσει αρκετά ασφαλές ώστε να αναζητήσει. Δεν είναι υπεύθυνος για τις απαντήσεις· είναι υπεύθυνος για την ποιότητα των ερωτήσεων, της παρουσίας και του χώρου που προσφέρει.

4. Μεθοδολογία εφαρμογής

Η πρώτη συστηματική εφαρμογή της μεθόδου πραγματοποιήθηκε μέσα από μια σειρά διαπολιτισμικών εκπαιδευτικών εργαστηρίων, από τον Σεπτέμβριο έως τον Νοέμβριο του 2021, στην Ελλάδα, τη Γαλλία και τη Γερμανία. Συμμετείχαν συνολικά 270 παιδιά και έφηβοι/ες ηλικίας 5 έως 15 ετών, από δέκα σχολικές μονάδες και εκπαιδευτικούς φορείς. Στην Ελλάδα η εφαρμογή ξεκίνησε στον χώρο μιας εναλλακτικής βιβλιοθήκης στην Αθήνα, όπου διαμορφώθηκαν οι αρχικές αρχές της μεθόδου, και επεκτάθηκε στο 3ο Δημοτικό Σχολείο Ηλιούπολης και στο 1ο Γυμνάσιο Άνοιξης. Στη Γερμανία υλοποιήθηκε σε συνεργασία με τον Internationaler Kindergarten Berlin και τη Alfred-Nobel-Schule Berlin· στη Γαλλία, μέσω του Sciences Po Paris-Campus de Reims και του προγράμματος Cordées de la Réussite του Γαλλικού Υπουργείου Παιδείας, σε πέντε collèges της Ρεμς.

Η προσέγγιση ήταν ποιοτική και παρατηρησιακή. Η μέθοδος δε μετρά και δε βαθμολογεί· το υλικό, οι διάλογοι και τα ποιητικά κείμενα, συγκεντρώθηκε μέσα από τη συστηματική παιδαγωγική παρατήρηση της συμμετοχής των παιδιών. Η υλοποίηση στις σχολικές μονάδες πραγματοποιήθηκε με την έγκριση των αντίστοιχων φορέων και τη

συγκατάθεση των γονέων και κηδεμόνων· τα κείμενα των παιδιών παρατίθενται με μικρό όνομα και ηλικία, χωρίς επώνυμα. Η εμπειρία των εργαστηρίων καταγράφηκε αρχικά στην έκδοση «Συνυπάρχω Ελεύθερα» (Leirion, 2022) και αποτέλεσε τη βάση για τη συστηματοποίηση του πλαισίου που παρουσιάζεται εδώ.

Κάθε εργαστήριο έχει διάρκεια περίπου τριών ωρών και απευθύνεται σε ομάδα έως είκοσι παιδιών, καθισμένων σε κύκλο, μια διάταξη που δεν είναι διακοσμητική αλλά ορίζει τη σχέση: όλοι/ες βλέπουν όλους/ες και καμία θέση δεν είναι προνομιακή. Τα υλικά είναι ελάχιστα: χαρτί, μολύβια και το εκτυπωμένο ποίημα της «Ιθάκης». Η διαδικασία αναπτύσσεται σε οκτώ στάδια:

1. Υποδοχή και δημιουργία ασφαλούς χώρου. Τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι δε θα κριθούν, δε θα βαθμολογηθούν και δε βρίσκονται σε διαγωνισμό· ο/η εμψυχωτής/τρια δεν επιβάλλει κλίμα, το δημιουργεί μέσα από την παρουσία του/της.
2. Ο ήλιος του «Είμαι». Μια άσκηση ρητορικής και αυθόρμητου λόγου γύρω από τον εαυτό. Κάθε παιδί σχεδιάζει έναν ήλιο, με μια ακτίνα για κάθε πλευρά του «Είμαι» του: πώς το λένε, τι τού αρέσει πιο πολύ, τι ονειρεύεται, σε τι δεν είναι καλό, τι το φοβίζεται, τι το κάνει ευτυχισμένο. Ο σχεδιασμός δεν είναι διακοσμητικός, δίνει στο παιδί τον απαραίτητο χρόνο να σκεφτεί πριν μιλήσει. Ο/Η εμψυχωτής/τρια μιλά πρώτος, παρουσιάζοντας τον δικό του ήλιο μαζί με τις ατέλειες και τους φόβους του, και έπειτα η σκυτάλη περνά στα παιδιά. Το ότι εκτίθεται πρώτος δεν είναι τυπικό: ιδρύει την ισοτιμία και την ασφάλεια του χώρου, και δείχνει ότι το ζητούμενο είναι η έκφραση του «είμαι» και όχι του «ξέρω».
3. Συνάντηση με την «Ιθάκη». Το ποίημα διαβάζεται αργά, στίχο προς στίχο, με σεβασμό στον ρυθμό της ομάδας.
4. Σωκρατικός διάλογος. Ελάχιστες προκαθορισμένες ερωτήσεις δίνουν την αρχική ροή της συζήτησης (π.χ. «Τι είναι η ελευθερία;», «Αν η ποίηση ήταν δέντρο, τι δέντρο θα ήταν;»): από εκεί και πέρα, ο διάλογος αναπτύσσεται ελεύθερα και οι επόμενες ερωτήσεις γεννιούνται από τα ίδια τα λόγια των παιδιών, στρέφοντάς τα προς τον εσωτερικό τους κόσμο.
5. Προσωπική Ιθάκη. Η μετάβαση από το κοινό ποίημα στην προσωπική εμπειρία: πού θα μπορούσε να είναι η δική μου Ιθάκη, ένα όνειρο, ένας άνθρωπος, ένα μέλλον, κάτι που δεν έχει ακόμη όνομα.
6. Δημιουργική γραφή. Τα παιδιά γράφουν το δικό τους ποίημα· ο/η εμψυχωτής/τρια δεν δίνει πρότυπα, δε διορθώνει, δεν αξιολογεί. Στις μικρότερες ηλικίες λειτουργεί ως γραφέας, καταγράφοντας ακριβώς τα λόγια του παιδιού.
7. Μοίρασμα και συνύπαρξη. Όποιο παιδί επιθυμεί διαβάζει το ποίημά του· το χειροκρότημα που ακολουθεί είναι αναγνώριση της παρουσίας και της γενναιότητας, όχι αξιολόγηση.
8. Κλείσιμο του ταξιδιού. Στον κύκλο, κάθε παιδί μπορεί να μιλήσει για την εμπειρία του. Το εργαστήριο ολοκληρώνεται χωρίς βαθμολογίες και χωρίς τελικές ερμηνείες: η εμπειρία παραμένει ανοιχτή, όπως και το ταξίδι προς την Ιθάκη.

5. Ευρήματα: οι φωνές των παιδιών

Το υλικό που ακολουθεί παρατίθεται όπως αναδύθηκε, χωρίς ερμηνεία, ανάλυση ή σχολιασμό, σύμφωνα με τη θεμελιώδη αρχή της μεθόδου ότι ο/η εμψυχωτής/τρια δεν ερμηνεύει τα παιδιά. Προέρχεται από τη συστηματική παιδαγωγική παρατήρηση των εργαστηρίων στην Αθήνα, το Παρίσι και το Βερολίνο, και δίνεται με μικρό όνομα και ηλικία, με τη συγκατάθεση των γονέων. Οι απαντήσεις σε γαλλικά και γερμανικά αποδίδονται στα ελληνικά.

5.1. «Τι σημαίνει ελευθερία;» (Αθήνα, Παρίσι, Βερολίνο)

«Κάποιοι την ανακαλύπτουν εύκολα, άλλοι δύσκολα. Όταν τη βρεις όμως, και φτωχός να είσαι, νιώσε πλούσιος», Έλενα, 11 (Αθήνα).

«Η αίσθηση να μπορείς να αναπνέεις, να φαντάζεσαι, να εκφράζεσαι χωρίς να κρίνεις», Wissale (Παρίσι).

«Ένας καθρέφτης, το μόνο όριο στην ελευθερία είμαστε εμείς οι ίδιοι», Enzo, 14 (Παρίσι).

«Ελευθερία σημαίνει να έχεις δική σου γνώμη και να μπορείς να την εκφράζεις», Abdullah, 12 (Βερολίνο).

«Το να μην έχεις ελευθερία σημαίνει να ζεις σε μια κοινωνία χωρίς συναπόφαση», Anes, 12 (Βερολίνο).

5.2. «Αν η ελευθερία ήταν χρώμα;» (Αθήνα, Βερολίνο)

«Άσπρο, γιατί είναι σαν την ευτυχία», Νάντια, 11 (Αθήνα).

«Μπλε, όπως η θάλασσα που είναι ελεύθερη· τελικά είναι πολύχρωμη, κάθε χρώμα συμβολίζει έναν άνθρωπο», Απόστολος, 11 (Αθήνα).

«Ασπρόμαυρη, γιατί έχει δύο πλευρές, κι οι δύο βρίσκονται παντού», Juliet, 12 (Βερολίνο).

«Μοβ, γιατί είναι ένα πολύ χαλαρό κι ανάλαφρο χρώμα», Abdullah, 12 (Βερολίνο).

5.3. «Τι σημαίνει να συνυπάρχεις;» (Αθήνα, Παρίσι)

«Χαρά, συγκίνηση, γιατί χαίρομαι τόσο που μου έρχεται να κλάψω», Φωτεινή, 5 (Αθήνα).

«Να αποδέχεσαι ότι είμαστε ίσοι, ανεξάρτητα από το χρώμα, την καταγωγή και τις πεποιθήσεις μας», Abdel-Karim, 13 (Παρίσι).

«Είναι η ειρήνη ανάμεσα στην καρδιά και το μυαλό μας», David, 14 (Παρίσι).

«Είναι το άνοιγμα του νου, να ανοίγεις σε όλους και να σκορπίζεις τη χαρά», Sasha, 14 (Παρίσι).

5.4. «Πότε νιώθουμε ελεύθεροι;» (Παρίσι, Βερολίνο)

«Τη νύχτα, εκεί όπου όλα είναι ήρεμα, κάτω από το φως των φαναριών που μιμούνται τον ήλιο», Lucie, 14 (Παρίσι).

«Όταν ανοίγω ένα βιβλίο για πρώτη φορά, αυτή η ακατανόητη ελευθερία, να ξεφυλλίζω σελίδες που με ταξιδεύουν σ' έναν άγνωστο κόσμο», Manon, 14 (Παρίσι).

«Στο σπίτι, γιατί εκεί υπάρχει ασφάλεια», Juliet, 12 (Βερολίνο).

5.5. «Τι είναι η ποίηση;» (Αθήνα)

Το ερώτημα αυτό τέθηκε στην αθηναϊκή ομάδα και ανέδειξε αυτό που στη μέθοδο ονομάζεται ποιητική σκέψη, την τάση των παιδιών να σκέφτονται με εικόνες πριν σκεφτούν με ορισμούς: «Είναι ένα κλειδί, για να κάνεις τον γύρο του κόσμου. Είναι ο ουρανός που γίνεται παλάμη και ο αέρας που γίνεται μολύβι», Φωτεινή, 5.

«Είναι μια ατέλειωτη δύναμη», Νικόλας, 10.

«Μια πλεούμενη ψυχή», Έλλη, 10.

«Ουράνιο τόξο», Δώρα, 7.

«Στα ποιήματα δεν υπάρχουν όρια φαντασίας· είσαι ελεύθερος σαν ένα άσπρο πουλί με ένα τριαντάφυλλο στο στόμα», Χαρά, 11.

5.6. Τα ποιήματα (Ελλάδα, Γερμανία)

Δύο δείγματα, από την Ελλάδα και τη Γερμανία, δείχνουν ότι η ποιητική έκφραση αναδύθηκε ανεξάρτητα από γλώσσα και πολιτισμό:

Η ελευθερία στον καμβά

Αν ο καμβάς σου είναι λευκός,
τα χρώματα τότε να μάθεις...
Όταν το έργο σου τελειώσεις,
μην ξεχάσεις τη στιγμή
που εσύ μονάχος σου κατάφερες
να ενώσεις ολόκληρη τη γη.
Βασιλική, 13 (Ελλάδα)

Freiheit ist, wenn man seine Meinung äußern kann ohne Angst.

Wenn man Entscheidungen allein treffen kann.

Machen, was man möchte, ohne Zwang.

(Ελευθερία είναι να μπορείς να εκφράζεις τη γνώμη σου χωρίς φόβο· να παίρνεις μόνοι σου αποφάσεις· να κάνεις ό,τι θέλεις, χωρίς εξαναγκασμό)

Youngh, 15 (Γερμανία)

5.7. Οι ποιότητες που αναδείχθηκαν

Η εφαρμογή σε 270 παιδιά τριών χωρών ανέδειξε με συνέπεια, μέσα από την παρατήρηση της συμμετοχής, των διαλόγων και των κειμένων, χωρίς μέτρηση ή αξιολόγηση, στοιχεία αυτογνωσίας, ελεύθερης έκφρασης, ενεργητικής ακρόασης, ενσυναίσθησης, σεβασμού της διαφορετικής άποψης, δημοκρατικής συμμετοχής και διαπολιτισμικής συνύπαρξης. Το ότι οι ποιότητες αυτές εμφανίστηκαν σε διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα επιβεβαιώνει ότι η ανάγκη για έκφραση, ακρόαση και συνύπαρξη υπερβαίνει τα πολιτισμικά σύνορα.

6. Συζήτηση

Η μέθοδος δε μετρά· φιλοξενεί. Τα ευρήματα που ακολουθούν δεν αποτελούν αποτελέσματα μέτρησης αλλά παρατηρήσεις που αναδύθηκαν μέσα στα εργαστήρια, και τρία από αυτά επανήλθαν με τέτοια συνέπεια ώστε αξίζουν συζήτηση.

Πρώτον, η διαπολιτισμική σύγκλιση. Παιδιά από την Ελλάδα, τη Γαλλία και τη Γερμανία, χωρίς μεταξύ τους επαφή, συνέδεσαν επανειλημμένα την ελευθερία με το δικαίωμα να εκφράζεις τη γνώμη σου, και τη συνύπαρξη με την αποδοχή της διαφορετικότητας. Η σύγκλιση αυτή ενισχύει τη θέση ότι η ανάγκη για έκφραση και συνάντηση δεν είναι πολιτισμικά εξαρτημένα, αλλά ανθρώπινη.

Δεύτερον, η ποιητική σκέψη ως φυσική κατάσταση. Όπως φάνηκε στην αθηναϊκή ομάδα, τα παιδιά δεν έμαθαν να μιλούν ποιητικά· μιλούσαν ήδη έτσι. Η ποίηση δεν εμφανίστηκε ως τεχνική προς διδασκαλία, αλλά ως ένας τρόπος να κατοικεί κανείς τον κόσμο, πριν έρθουν οι ορισμοί, οι κανόνες και ο φόβος του λάθους. Το παιδαγωγικό συμπέρασμα είναι αντίστροφο από το αναμενόμενο: ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού δεν είναι να καλλιεργήσει αυτή την ικανότητα, αλλά να μην τη ματαιώσει.

Τρίτον, η ασφάλεια ως προϋπόθεση της αποκάλυψης. Το βάθος των απαντήσεων δεν προϋπήρχε ως επίδοση· αναδύθηκε όταν τα παιδιά διαπίστωσαν ότι δε θα κριθούν, δε θα συγκριθούν και δε θα αξιολογηθούν. Η απουσία της κρίσης δεν άφησε ένα κενό· άνοιξε τον χώρο μέσα στον οποίο το παιδί τόλμησε να μιλήσει με δικούς του όρους. Αυτό αντιστρέφει μια σιωπηρή παραδοχή της σχολικής πράξης: ότι η έκφραση χρειάζεται κίνητρο ή απαίτηση. Εδώ, χρειάστηκε το αντίθετο: την άρση τους.

7. Συμπεράσματα

Η Μέθοδος ΙΘΑΚΗ δε σχεδιάστηκε για να διδάξει την ποίηση, αλλά για να φιλοξενήσει τη συνάντηση· η ποίηση υπήρξε το μέσο, όχι ο σκοπός. Η εφαρμογή της σε 270 παιδιά τριών χωρών έδειξε ότι, όταν προσφερθεί ένας χώρος ελευθερίας, χρόνου και αποδοχής, το παιδί δε χρειάζεται να διδαχθεί την έκφραση: την ασκεί ήδη. Ο λόγος ανήκει ήδη σε εκείνα· σπάνια μόνο τους δίνεται ο χώρος να τον ασκήσουν. Και ίσως εκεί βρίσκεται η σεμνότερη και συνάμα πιο ριζοσπαστική πρόταση της μεθόδου: ότι η παιδαγωγική, κάποιες φορές, δεν οφείλει να προσθέσει, αλλά να κάνει χώρο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Buber, M. (1970). *I and thou* (Trans. W. Kaufmann). New York, NY: Charles Scribner's Sons.
- Buber, M. (2002). *Between man and man* (Trans. R. G. Smith). London, England: Routledge.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and education*. New York, NY: Macmillan.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. New York, NY: Macmillan.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed* (Trans. M. B. Ramos). New York, NY: Herder and Herder.
- Freire, P. (1973). *Education for critical consciousness*. New York, NY: Seabury Press.
- Gadamer, H.-G. (1989). *Truth and method* (Trans. J. Weinsheimer & D. G. Marshall). New York, NY: Crossroad.
- Leirion. (2022). *Συνυπάρχω ελεύθερα/Co-exister librement/Ich ko-existiere frei*. Αθήνα: Εντύποις.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of perception* (Trans. C. Smith). London, England: Routledge.
- Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Rogers, C. R. (1969). *Freedom to learn*. Columbus, OH: Charles E. Merrill.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Καβάφης, Κ. Π. (1963). *Ποιήματα*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Πλάτων. (1992). *Θεαίτητος* (Trans. M. J. Levett, Rev. M. Burnyeat). Indianapolis, IN: Hackett Publishing Company.
- Πλάτων. (1976). *Μένων* (Trans. G. M. A. Grube). Indianapolis, IN: Hackett Publishing Company.